

ОСОБЛИВОСТІ КАРАЛЬНО-ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА ЇХ ПОСТКРИМІНАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ

CHARACTERISTICS OF THE PENAL AND EDUCATIONAL IMPACT ON PEOPLE CONVICTED OF DOMESTIC VIOLENCE IN PENALTIES AND THEIR POST-CRIMINAL REHABILITATION

Тичина Д.М., к.ю.н., старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

У статті констатовано, що зміст карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в установах виконання покарань обумовлений внутрішньо-особистісними характеристиками засуджених, важкістю учинених ними кримінальних правопорушень, міцністю соціальних зв'язків та можливостями соціального працівника певної установи, належним ставленням працівників установ виконання покарань до своїх обов'язків. Адже, у їх арсеналі є значне розмаїття методик, форм та засобів роботи з засудженими, які формуватимуть соціально прийнятне для них середовище. І це при тому, що посткримінальна реабілітація осіб, засуджених за вчинення домашнього насильства є один із найбільш складних безперервних процесів, в якому необхідно максимально використовувати час перебування в установі виконання покарань засудженими для проведення комплексу виправних заходів, що спрямовані на підготовку їх до життя у суспільстві та можливості повернення у сім'ю чи створення нової.

Реалізуючи такий вплив, установа виконання покарань як суб'єкт впливу стає своєрідними «заручником» самої діяльності, позаяк з одного боку, у законодавстві України (Кримінальному кодексі, Кримінально-виконавчому кодексі України) відображено окремі елементи і принципи останньої, а з іншого – не створено належних механізмів для досягнення відповідних цілей правовими засобами. Саме тому, удосконалення норм кримінально-виконавчого законодавства зумовлено потребою систематизації правовідносин щодо запобігання домашньому насильству й підвищення ефективності їх застосування у кримінально-виконавчій практиці, зокрема тих, що гарантують дотримання прав і свобод засуджених, а також визначають діяльність персоналу установ виконання покарань за цим напрямом. Такий висновок, зокрема, ґрунтується на положеннях Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та є методологічним підґрунтям для розроблення плану заходів її реалізації в контексті збільшення застосування покарань (зокрема пробачісного нагляду) та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, а також удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Основною метою індивідуально-профілактичного впливу на засуджених за домашнє насильство повинна стати зміна мотивації їх поведінки як основа корекції свідомості, а саме – вчинення кримінально-протиправних дій повинно стати не вигідним й ускладнює правовий статус. Для досягнення такої цілі необхідно: законодавчо закріпити більш суворі санкції за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя (втеча; злісна непокірність; дії, що дезорганізують роботу виправних колоній тощо) та змінити правозастосувальну діяльність з цих питань; у Кримінальному кодексі України ввести норму, яка б позбавляла засудженого права на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміну покарання більш м'яким у випадках вчинення ним умисного кримінального правопорушення в установах виконання покарання; обмежити можливість застосування помилування до засуджених-рецидивістів, які вчинили кримінальні правопорушення в умовах виконання покарань.

Ключові слова: домашнє насильство, сім'я, засуджений, виховний вплив запобігання, установа виконання покарань, реабілітація.

The article states that the content of the punitive and educational impact on those convicted of domestic violence in correctional facilities is determined by the internal and personal characteristics of the convicts, the severity of the criminal offenses committed by them, the strength of social ties and the capabilities of the social worker of a certain institution, the appropriate attitude of the employees of the correctional institutions punishments to their duties. After all, in their arsenal there is a significant variety of methods, forms and means of working with convicts, which will form a socially acceptable environment for them. And this despite the fact that the post-criminal rehabilitation of persons convicted of domestic violence is one of the most complex continuous processes, in which it is necessary to make maximum use of the time spent in the institution of execution of punishments by the convicts to carry out a complex of corrective measures aimed at preparing them for life in society and the possibility of returning to the family or creating a new one.

Exercising such influence, the institution of execution of punishments as a subject of influence becomes a kind of “hostage” of the activity itself, since on the one hand, the legislation of Ukraine (Criminal Code, Criminal Executive Code of Ukraine) reflects certain elements and principles of the latter, and on the other hand, proper mechanisms have not been created to achieve the corresponding goals by legal means. That is why the improvement of the norms of criminal enforcement legislation is conditioned by the need to systematize legal relations regarding the prevention of domestic violence and increase the effectiveness of their application in criminal enforcement practice, in particular those that guarantee the observance of the rights and freedoms of convicts, as well as determine the activities of the personnel of penal institutions in this direction. This conclusion, in particular, is based on the provisions of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and is a methodological basis for developing a plan of measures for its implementation in the context of increasing the use of punishments (in particular, probation supervision) and preventive measures not related to isolation from society, as well as improvement of methods and tools of correction and resocialization of convicts.

The main goal of individual preventive influence on those convicted of domestic violence should be to change the motivation of their behavior as a basis for the correction of consciousness, namely, committing criminal and illegal actions should become unprofitable and complicate the legal status. To achieve this goal, it is necessary to: legislate stricter sanctions for committing criminal offenses against justice (escape; malicious disobedience; actions that disorganize the work of correctional colonies, etc.) and change law enforcement activities on these issues; to introduce a rule in the Criminal Code of Ukraine that would deprive the convicted person of the right to conditional early release from serving the sentence and to replace the sentence with a milder one in cases of intentional criminal offense committed by him in the institutions of execution of the sentence; limit the possibility of applying amnesty to recidivist convicts who committed criminal offenses while serving their sentences.

Key words: domestic violence, family, convict, educational influence of prevention, penal institution, rehabilitation.

Постановка проблеми. Наявність домашнього насильства як соціального явища викликає потребу в пенітенціарних закладах різних видів, що виконують функцію ізоляції і здійснюють карально-виховний вплив на засуджених за вчинення кримінального правопорушення. Виконання покарання – це складний багатогранний процес, під час якого, з одного боку, відбувається реалізація покарання, а з іншого – здійснюється застосування таких

засобів впливу на засуджених, які б сприяли їх виправленню та запобігали вчиненню нових кримінальних правопорушень, що, власне, і є кінцевого метою процесу. Співвідношення ж карального та виховного впливу доцільно розглядати як кореляцію цілей та засобів їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні та прикладні проблеми запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі стали предметом цільових наукових досліджень учених у галузі кримінально-виконавчого права: Є. Ю. Бараш, О. І. Белова, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, А. В. Градецький, С. Я. Лихова, В. Я. Конопельський, О. Г. Колб, Ю. В. Меркулова, М. С. Пузирьов, А. Ф. Степанюк, С. І. Халимон, О. О. Шкута, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець, та ін. Здобутки цих та інших вчених-правників містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються проблеми запобігання домашньому насильству й створюють передумови для ефективного його дослідження в сучасних умовах. Проте, особливості карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань та їх посткримінальна реабілітація потребують поглибленого дослідження.

Мета дослідження полягає у виробленні кримінально-виконавчого підходу до виправлення засуджених за домашнє насильство в умовах ізоляції та розроблення шляхів їх реабілітації.

Виклад основного матеріалу. З метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами, як неодноразово зазначалось, Верховною Радою України ухвалений Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів» [1]. Цим законом імплементуються положення Стамбульської конвенції у національне законодавство. Відповідно, до Загальної частини Кримінального кодексу (КК) України внесено Р. XIII–1, який містить норму, що передбачає обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91–1 КК України). Сучасна судова практика показує, що застосування таких заходів необхідне в разі притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Саме застосування обмежувальних заходів повинно виконувати превентивну функцію стосовно вчинення діянь, які пов'язані з насильством щодо жінок та/або домашнім насильством.

Водночас, слід погодитись з думкою тих фахівців кримінально-виконавчого права які вважають, що позбавлення волі повинно використовуватись судами як виключна, а не головна міра покарання. Підставами для прийняття такого рішення на законодавчому рівні є висновки міжнародних експертів щодо ефективності застосування каральних механізмів при реалізації покарання у виді позбавлення волі, а саме: тюрми приносять мало користі суспільству, руйнують сім'ї ув'язнених і дають мало задоволення жертвам; у всьому світі тюрми є установами, які ізолюють від суспільства і про які нерідко забувають; на практиці часто умови в тюрмах є нелюдськими і далекими від стандартів ООН та мінімальних регіональних стандартів, під якими підписались більшість держав, у т. ч. Україна; порушення прав людини, таких як переповненість тюрем, відсутність гігієни, дефіцит продуктів харчування і незадовільне медичне забезпечення, високий рівень інфекційних захворювань і смертності в місцях позбавлення волі – отримали широке розповсюдження [2].

О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк зазначають, що передбачені ст. 91-1 КК України обмежувальні заходи можуть бути застосовані винятково до осіб, які вчинили злочин, пов'язаний з домашнім насильством [3]. Тобто, на думку науковців, підставою застосування до особи обмежуваль-

них заходів, передбачених вказаною статтею, є вчинення нею кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством.

Зауважимо, що за вчинення окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, у КК України передбачена неминучість призначення винним особам низки каральних заходів кримінально-правового характеру, що не пов'язані з позбавленням волі. Такі заходи реагування на прояви домашнього насильства являють собою визначені законом примусові засоби впливу, що полягають у зазначанні винною особою певних обмежень майнового, фізичного або іншого характеру, які із дотриманням основних засад індивідуалізації покладуються на таку особу обвинувальним вироком суду і виконуються спеціальними державними органами з моменту набрання ним чинності.

Безумовно, притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення домашнього насильства є важливим засобом держави захистити жертв та запобігти цьому явищу, а шляхом кримінально-виховного впливу сприяти виправленню засудженого.

Сучасне кримінально-виконавче законодавство визначає виправлення та ресоціалізацію як основні цілі покарання. Законодавче визначення поняття виправлення знаходиться у ст. 6 КВК України, згідно якої виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [4].

Це і є той оптимальний результат, який має бути досягнутий при виконанні покарання. Про виправлення засудженого можна говорити тоді, коли під впливом покарання його свідомість зазнає позитивних змін, за яких правопорушник стає безпечним для суспільства.

Як зазначає О. С. Турчина, виправлення передбачає усунення суспільної небезпеки особи, тобто такий вплив покарання, у результаті якого з'являється схильність, мотивація до правомірної поведінки, і головне – засуджений під час і після його відбування не вчиняє нових кримінальних правопорушень [5, с. 24].

У доповнення цієї позиції М. В. В'юнник зауважує, що виправлення полягає в тому, що особа не вчиняє нових кримінальних правопорушень після відбування призначеного їй покарання. І не є принциповими причини такої правослухняної поведінки – чи через побоювання знову бути притягнутою до кримінальної відповідальності, чи через реальне виправлення особи. Головним є те, що особа веде соціально-корисний чи соціально-нейтральний спосіб життя [6, с. 148].

В. Я. Конопельський наголошує, що категорія «виправлення» є базовою, такою, що визначає напрям та зміст досить тривалого за часом та складного за змістом процесу карально-виховного впливу на засуджену особу, водночас є результатом цього процесу [7, с. 163]. Це є цілком законним, адже основна мета кримінально-виконавчої системи України полягає саме у виправленні засуджених і запобіганні скоєнню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, здебільшого з метою захисту інтересів особи, суспільства, держави. Зазначена мета випливає як із ч. 1 ст. 1 КВК України, так і з Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями.

Згідно, з ст. 58 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, метою і виправданням присуду до ув'язнення або взагалі до позбавлення свободи є в кінцевому підсумку захист суспільства і попередження злочинів, що загрожують йому. Цієї мети можна досягти лише тоді, коли після відбуття терміну ув'язнення і повернення до нормального життя в суспільстві правопорушник виявляється не тільки готовим, а й здатним підкоритися закону та забезпечити своє існування [8].

Реалізація завдань з усунення наявних деструктивних рис особи засудженого за вчинення домашнього насиль-

ства та створення умов для її переорієнтації після відбування покарання, з урахуванням кримінологічної та кримінально-виконавчої характеристики, сприяє досягненню мети виправлення засудженого та його ресоціалізації як головних критеріїв під час та після відбування покарання, домінуючим аспектом яких є запобігання рецидиву.

У ст. 6 ч. 2 КВК України ресоціалізація тлумачиться як свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого [4].

І. Г. Богатирьов процес ресоціалізації характеризує як виправлення засудженого, формування в нього законслухняної поведінки, стимулювання обрати життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам, шляхом відновлення, збереження та розвитку соціально-корисних якостей і відносин під час відбування покарання та соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі [9, с. 22].

Варто наголосити, що процес виправлення та ресоціалізації розпочинається одразу після потрапляння засудженого до установ виконання покарань та застосування до нього заходів карально-виховного впливу, ефективність яких залежить від засобів, котрі при цьому використовуються, та не припиняється з моментом звільнення засуджених. В цілому, це досить складний процес, що є комплексним та охоплює заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного спрямування [10], метою якого є запобігання рецидивів, що стосуються і домашнього насильства.

До засобів виправлення та ресоціалізації засуджених законодавець відносить встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробацию, суспільно-корисну працю, соціально-виховну роботу, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [4]. Це і є ті засоби, завдяки яким створюються передумови для організації ефективного виховного впливу з дотриманням встановленого порядку відбування покарання. А ключовим завданням карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства є застосування таких засобів, які будуть дієвими не лише для виправлення та ресоціалізації особи, а й для запобігання вчиненню домашнього насильства у майбутньому.

Водночас у ч. 4 ст. 6 КВК України наголошується, що необхідно застосовувати ці засоби з урахуванням виду покарання, особи засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання [4].

Власне, від зазначеного і залежить результативність карально-виховного впливу на засуджених, серед основних компонентів якого виділимо наступні:

- каральний – тобто, вплив змісту покарання в умовах установ відбування покарань згідно Правил внутрішнього розпорядку [11], що реалізується шляхом встановленого терміну із застосуванням зазначених у КВК України засобів виправлення;

- виховний, суть якого полягає у впливі на духовний розвиток засудженого, корекцію його поведінки з метою досягнення позитивних змін особи засудженого;

- психологічний – полягає у наданні засудженому психологічної допомоги під час відбування покарання.

Спільною ключовою метою кожного із зазначених компонентів є виправлення особи засудженого та запобігання повторного вчинення кримінальних правопорушень.

Зміст карально-виховного впливу полягає у тому, що елементи покарання та виховання є, по суті, самостійними категоріями, проте перебувають у постійному зв'язку. Вони поєднуються у процесі діяльності установ виконання покарань в єдиному карально-виховному впливі

на засудженого. Тобто, поєднання виконання і відбування покарання та застосування до засудженого мір виховного впливу є одним із можливих шляхів підвищення ефективності зазначеної мети.

Важливим, на наш погляд, є розподіл засуджених за вчинення домашнього насильства по видах установ виконання покарання. Підставою для такого розподілу є вирок суду, що набрав законної сили [12]. Задля диференційованого кримінально-виховного впливу при розподілі засуджених рекомендується знаходити оптимальне співвідношення між засудженими різних класифікаційних груп і відповідно до цього організувати виховний вплив.

Основними завданнями посткримінального етапу реабілітації засуджених має стати створення умов для формування навичок реалізації певної моделі соціальної поведінки, яка вважається прийнятною в суспільстві. При цьому, оскільки пенітенціарний етап (напрямо) реабілітації пов'язаний, переважно, з впливом на особистісні якості засудженого, та їх корекцію, то постпенітенціарний етап більше зв'язаний зі зміною навичок певної поведінки та безпосереднім впливом на криміногенні фактори, вплив на які був унеможливлений під час перебування в умовах ізоляції. І саме на їх усунення й має спрямовуватись діяльність із реабілітації звільненого, подальшої роботи з ним.

Необхідно взяти до уваги і заходи запобігання рецидиву, тобто, усю сукупність заходів запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень особами, які звільнилися з місць позбавлення волі. Такими заходами передусім можуть стати трудове і побутове влаштування, діяльність з виявлення причин та умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, своєчасне вилучення зброї і знарядь кримінальних правопорушень в раніше засуджених тощо [13, с. 54].

На дієвість та ефективність скорочення випадків рецидиву впливає постпенітенціарний супровід, як система реадптації особи засуджених. Основним завданням громадського впливу в постпенітенціарній площині є запобігання вчиненню рецидивів.

Посткримінальна реабілітація засуджених за вчинення домашнього насильства полягає у наданні допомоги звільненим особам шляхом реалізації комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, у тому числі надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію, що полягає, зокрема, у створенні спеціалізованих установ.

Такі установи для звільнених осіб утворюються відповідно до потреб регіону місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян [14]. Проте, питання громадського впливу на постпенітенціарну поведінку звільнених осіб, вважаємо, що в Законі України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17.03.2011 р. участь громадськості в процесі ресоціалізації регламентується досить поверхнево. Розглядати громадський вплив на постпенітенціарну поведінку засуджених та оцінювати його місце і роль у зазначеному процесі необхідно в комплексі з пенітенціарним періодом, адже основна робота з виправлення свідомості та санації психологічного стану засуджених відбувається саме в установах виконання покарань.

Посткримінальна реабілітація засуджених за вчинення домашнього насильства тісно взаємозв'язана із постпенітенціарним впливом, що являє собою комплекс заходів правового, соціального, психологічного, медичного, трудового та адміністративного нагляду й контролю, що вживаються для надання допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі у працевлаштуванні, налагодженні ними соціальних та сімейних зв'язків, а також з метою недопущення вчинення ними повторних кримінальних правопорушень [15, с. 7].

Постпенітенціарний вплив на осіб, звільнених з установ відбування покарань, є однією із стадій процесу виправлення. Адже, постпенітенціарний вплив – це така система заходів, спрямованих на:

а) переконання засуджених в об'єктивній необхідності правомірної поведінки після відбування покарання і надання їм допомоги в побутовому і трудовому влаштуванні;

б) організацію контролю за їх поведінкою, аж до застосування адміністративних і кримінально-правових заходів примусу з метою запобігання та недопущення становлення їх на шлях вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Структура постпенітенціарного впливу включає у себе такі етапи:

1. Підготовка засуджених за вчинення домашнього насильства до звільнення.

2. Надання цим особам допомоги в побутовому та трудовому влаштуванні після звільнення.

3. Організація загального контролю за звільненими.

4. Застосування крайніх заходів постпенітенціарного впливу – встановлення адміністративного нагляду.

Як бачимо, система запобігання та протидії домашньому насильству – це складний та динамічний процес, який реалізовується через низку механізмів, що складаються з відповідних процедур, активних дій суб'єктів, які мають на меті захист прав і свобод людини та громадянина.

Висновки. Зміст карально-виховного впливу на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах виконання покарань обумовлений внутрішньо-особистісними характеристиками засуджених, важкістю учинених ними кримінальних правопорушень, міцністю соціальних зв'язків та можливостями соціального працівника певної установи, належним ставленням працівників установ виконання покарань до своїх обов'язків. Адже, у їх арсеналі є значне розмаїття методик, форм та засобів роботи з засудженими, які формуватимуть соціально прийнятне для них середовище. І це при тому, що посткримінальна реабілітація осіб, засуджених за вчинення домашнього насильства є один із найбільш складних безперервних процесів, в якому необхідно максимально використовувати час перебування в установі виконання покарань засудженими для проведення комплексу виправних заходів,

що спрямовані на підготовку їх до життя у суспільстві та можливості повернення у сім'ю чи створення нової.

Реалізуючи карально-виховний вплив на засуджених за вчинення домашнього насильства в умовах установ виконання покарань, відповідні суб'єкти (органи й установи виконання покарань) стають своєрідними «заручниками» цієї діяльності, а саме: з одного боку, у законодавстві України (КК, КВК України) відображено окремі елементи і принципи останньої, а з іншого – не створено належних механізмів для досягнення відповідних цілей правовими засобами. Саме тому, удосконалення норм кримінально-виконавчого законодавства зумовлено потребою систематизації правовідносин щодо запобігання домашньому насильству й підвищення ефективності їх застосування у кримінально-виконавчій практиці, зокрема тих, що гарантують дотримання прав і свобод засуджених, а також визначають діяльність персоналу установ виконання покарань за цим напрямом. Такий висновок, зокрема, ґрунтується на положеннях Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та є методологічним підґрунтям для розроблення плану заходів її реалізації в контексті збільшення застосування покарань (зокрема пробачіного нагляду) та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, а також удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Основною метою індивідуально-профілактичного впливу на засуджених за домашнє насильство повинна стати зміна мотивації їх поведінки як основа корекції свідомості, а саме – вчинення кримінально-протиправних дій повинно стати не вигідним й ускладнює правовий статус. Для досягнення такої цілі необхідно: а) законодавчо закріпити більш суворі санкції за вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя (втеча; злісна непокоря; дії, що дезорганізують роботу виправних колоній тощо) та змінити правозастосувальну діяльність з цих питань; б) у КК України ввести норму, яка б позбавляла засудженого права на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміну покарання більш м'яким у випадках вчинення ним умисного кримінального правопорушення в умовах виконання покарання; в) обмежити можливості застосування помилування до засуджених-рецидивістів, які вчинили кримінальні правопорушення в умовах виконання покарань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.
2. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H. (2021). Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Politicas*. Universidad del Zulia, Vol. 39. Iss. 71, 334-349. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17931/Peculiarities%20of%20Realization%20of%20the%20International%20Mechanism%20for%20the%20Protection%20of%20the%20Rights...pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
5. Турчина О. С. Громадський вплив як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 262 с.
6. В'юнник М. В. Спеціальні покарання в контексті досягнення мети виправлення особи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 146–149.
7. Конопельський В. Я. Ступінь виправлення засуджених до позбавлення волі: окремі аспекти законодавчого визначення. *Наук. вісн. Львівського держ. ун-ту внутр. справ*. Серія «Юридична». 2011. Вип. 1. (2). С. 161–170.
8. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.
9. Богатирьов І. Г. Створення системи ресоціалізації засуджених. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ, 1998. № 3. С. 22–28.
10. Кримінологічні засади запобігання злочинам в умовах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.
11. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
12. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа, Д. М. Тичина та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с.
13. Денисов С. Запобігання молодіжній злочинності в Україні. *Науковий часопис Нац. акад. прокуратури України*. 2014. № 4. С. 49–57.
14. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17.03.2011 № 3160-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>.
15. Неживець О. М. Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 23 с.